

ੴ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹਿ॥

ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਦੇਸ਼

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ , ਰਾਮਗੜੀਆ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ ਦੀ ਮਾਸਿਕ ਸਮਾਚਾਰ ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ)

GURMAT SANDESH

(Monthly News Letter of Ramgarhia Association , Woolwich)

Vol.1

July 2002

No.3

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਚੀਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ

1879 - 1926

ਓਅੰਕਾਰਿ ਏਕ ਪੁਨਿ ਏਕੈ ਰਾਗੁ ਅਲਾਪੈ॥ ਏਕਾ ਦੇਸੀ ਏਕੁ ਦਿਖਵੈ ਏਕੈ ਰਹਿਆ ਬਿਆਪੈ॥
ਏਕਾ ਸੁਰਤਿ ਏਕਾ ਹੀ ਸੇਵਾ ਏਕੈ ਗੁਰ ਤੇ ਜਾਪੈ॥੧॥ ਭਲੋ ਭਲੋ ਰੇ ਕੀਰਤਨੀਆ॥
ਰਾਮ ਰਾਮਾ ਰਾਮਾ ਗੁਨ ਗਾਉ॥ ਛੇਡਿ ਮਾਇਆ ਕੇ ਧੰਧ ਸੁਆਉ॥੧॥ ਰਾਹਉ॥ --ਰਾਮਕਲੀ ਮਹਲਾ ੫

ਭਾਈ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਰਾਗੀ ।

(ਇਸ ਅੰਕ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਪਾਠਕਾਂ ਨਾਲ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਦੇ ਮਹਾਨ ਕੀਰਤਨੀਏ, ਭਾਈ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਰਾਗੀ ਦੀ ਜੀਵਨੀ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁੱਝ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੜਕ ਸਾਂਝੇ ਕਰਨ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਲੈ ਰਹੇ ਹਾਂ । ਅਸੀਂ ਹੈ ਆਗਾਮੀ ਅੰਕਾਂ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਵਧੇਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇ ਸਕਾਂਗੇ । - ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਮਥਾਕੂ)

ਪੰਜਾਬ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂਆਂ ਦੀ ਵਰੋਸਾਈ ਹੋਈ ਧਰਤੀ ਹੈ । ਪੱਛਮੀ ਪੰਜਾਬ (ਹੁਣ ਪਲਕਿਸਤਾਨ) ਦੇ ਝੰਗ ਸਾਹ ਪੁਰ ਦੀ ਚੌਦ ਦੇ ਨੇੜੇ ਇੱਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਪੁਰਾਣਾ ਨਗਰ ਵੱਸਦਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਮ ਉਥੇ ਦੇ ਇੱਕ **ਫਿਰੂਕਾ** ਨਾਮੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕੌਮ ਦੇ ਨਾਮ ਪਰ **ਫਿਰੂਕਾ** ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਬਹੁਤੀ ਵਸੋਂ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਸੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਹਿੰਦੂ ਸਾਂ ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਟ ਸਨ। ਇਸ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਪਿੰਡ ਫਿਰੂਕਾ ਵਿੱਚ ਭਾਈ ਭਾਗ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਮਾਤਾ ਸਤ ਭਰਾਈ ਦੀ ਕੁੱਝ ਭਾਈ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜਨਮ ਸੰਨ ੧੮੭੯ ਨੂੰ ਹੋਇਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਮੁੱਢਲੀ ਵਿਦਿਆ ਭਾਈ ਮਾਹਣਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਧਰਮਸਾਲ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਫਿਰ ਪੰਜ ਸਾਲ ਸਰਕਾਰੀ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਉਹ ਮਿਡਲ ਸਕੂਲ ਸਾਹੀਵਾਲ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਚਲੇ ਗਏ। ਪਰ ਕਈ ਮਜਬੂਰੀਆਂ ਕਰਕੇ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿਚੋਂ ਛੱਡ ਕੇ ਫਿਰੂਕਾ ਮੁੜ ਆਏ ਅਤੇ ਭਾਈ ਮਾਹਣਾ ਸਿੰਘ ਪਾਸੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਤੇ ਗੁਰ-ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ, ਅਤੇ ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਅਤੇ ਹੋਰ ਗ੍ਰੰਥ ਵੀ ਪੜ੍ਹੇ।

ਭਾਈ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪਿਤਾ ਭਾਈ ਭਾਗ ਸਿੰਘ ਵੀ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਤਾਉਸ ਵਜਾਉਣ ਵੀ ਸਿੱਖਿਆ ਤੇ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਇਹ ਸਾਜ਼ ਵਜਾਇਆ। ੧੮੯੭ ਵਿੱਚ ਭਾਈ ਭਾਗ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਸਪੁੱਤਰ ਭਾਈ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਲੱਗੇ। ਇਹ ਸੇਵਾ ਆਪ ਨੇ ਤਕਰੀਬਨ ੨੮ ਕ ਸਾਲਾਂ ਤੱਕ ਕੀਤੀ। ਕੀਰਤਨ ਜੀਵਨ-ਨਿਰਬਾਚ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਰਦੇ, ਸਗੋਂ ਕੀਰਤਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਸ਼ਕ ਸੀ। ਅਖਬਾਰ ਖਾਲਸਾ ਸਮਾਚਾਰ ਨੇ ਇੱਕ ਵਾਰ ਲਿਖਿਆ ਸੀ, “ ਭਾਈ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਰਾਗੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਖਾਸ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਸੀ, ਜੋ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਨਹੀਂ ਜੰਮਦੇ, ਸਗੋਂ ਮੁਲਕੀ ਤੇ ਕੌਮੀ ਖਾਸ ਲੋੜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਤਪੰਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।” ੩੦ ਅਕਤੂਬਰ ੧੯੦੨ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਚੀਫ ਖਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਸਮਾਗਮ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਇਸ ਸਾਰੀ ਕਰਵਾਈ ਵਿੱਚ ਭਾਈ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਅਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦਵਾਨ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਆਪ ਥਾਂ ਥਾਂ ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਧਾਰਮਿਕ ਦੀਵਾਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਸੁਚੇਤ ਕਰਦੇ ਤੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠੋਂ ਕਢਣ ਦੇ ਭਰਪੂਰ ਯਤਨ ਕਰਦੇ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸਭ ਰਹ-ਰੀਤਾਂ ਗੁਰਮਤਿ ਤੇ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ ਅਨੁਸਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿੰਦੇ। ਭਾਈ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਰਸਨਾ ਵਿੱਚ ਸਰੋਤਿਆਂ ਨੂੰ ਕੀਲ ਲੈਣ ਵਾਲਾ ਰਸ ਸੀ। ਉਹ ਨਿਰੋ ਰਾਗੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਬਲਕਿ ਨਿਰੋਲ ਸ਼ਰਧਾਵਾਨ ਗੁਰਸਿੱਖ ਸਨ। ਐਸੀ ਖਿੱਚ ਸੀ ਆਪ ਦੇ ਨੈਣਾ ਵਿੱਚ, ਕਿ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਤੱਕਦਾ ਆਤਮਿਕ ਅਨੁਭਵ ਨਾਲ ਸਤੁਰਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਭਾਈ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜੋ ਕੀਰਤਨ ਰਾਹੀਂ ਰਸ ਬੰਨ੍ਹਦੇ ਉਹ ਬਿਆਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੁੰਦਾ। ਆਪ ਅੰਦਰ ਲਗਨ ਤੇ ਤੜਪ ਸੀ ਕਿ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਹੋਵੇ।

ਭਾਈ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਗੁਜਰਾਂ ਵਾਲਾ ਵਿਖੇ ੧੯੦੮ ਵਿੱਚ ਹੋਈ ਪਹਿਲੀ ਸਿੱਖ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨਲ ਕਾਨਫਰੰਸ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਅੰਤ ਤੱਕ ੧੯੨੬ ਦੀ ਸਤਾਰਵੀਂ ਲਾਹੌਰ ਵਾਲੀ ਕਾਨਫਰੰਸ ਤੱਕ ਆਪਣਾ ਮਹਾਨ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ। ਭਾਈ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਜਿਹਨ ਵਿੱਚ ਇਹ ਗੱਲ ਬੈਠ ਚੁਕੀ ਸੀ ਕਿ ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਚਾਨਣ ਹੀ ਕੌਮਾਂ ਦੇ ਰਾਹ ਰੁਸ਼ਨਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਤਰੱਕੀ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਸੋ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਹਰ ਨਵੇਂ ਖੁੱਲਦੇ ਵਿਦਿਆਕ ਸਕੂਲ ਜਾਂ ਆਸ਼ਰਮ ਲਈ ਆਪਣੀ ਸੇਵਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਰਾਹੀਂ ਮਾਇਆ ਇੱਕਤੀ ਕਰਕੇ ਭੇਜੀ। ਫਿਰੂਕਾ ਸਕੂਲ ਤਾਂ ਲਗ ਭਗ ਸਾਰਾ ਹੀ ਇਸ ਉਤਸ਼ਾਹ ਭਰੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਦੀ ਘਾਲ ਦਾ ਫਲ ਸੀ। ਖਲਸਾ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਫਿਰੂਕਾ, ਭਾਈ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਅਨਾਦੀ ਸੰਤਾਨ ਹੈ। ਦੇਸ਼ ਦੀ ਵੰਡ ਸਮੇਂ ਇਹ ਫਿਰੂਕਾ ਅਤੇ ਅੰਬਾਲਾ ਛਾਉਣੀ ਵਿੱਚ ਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਦਾ ਨੀਂਹ ਪੱਥਰ ੧੯੦੮ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਮਜੀਠੀਆ ਨੇ ਰੱਖਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਜੋ ਸ਼ਬਦ ਭਾਈ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉਥੇ ਜੁੜੇ ਸਿੱਖਾਂ, ਹਿੰਦੂਆਂ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਕਹੇ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋ ਕੇ ਮੀਆਂ ਅਲ੍ਹਾ ਖਾਂ ਜ਼ੋਨਦਾਰ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ, “ ਸੁਬਹਾਨ ਅਲ੍ਹਾ, ਸੁਬਹਾਨ ਅਲ੍ਹਾ, ਵਾਹ ਤੇਰੀਆਂ ਕੁਦਰਤਾਂ! ਮੈਂ ਫਿਰਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹਾਂ ਤੇਰਿਆਂ ਲਫਜ਼ਾਂ ਉਪਰ, ਓਟਿ ਰੱਬ ਦਿਆ ਬੀਦਿਆ ! ਤੂੰ ਭਾਈ ਭਾਗ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਤੇ ਫਿਰੂਕਿਆਂ ਦਾ ਬੰਦਾ ਹੈ? ਤੇਥਾ ਤੇਥਾ ਨਹੀ, ਤੈਨੂੰ ਅਲ੍ਹਾ ਨੇ ਕੀਤੀ ਫਰਿਸ਼ਤਾ ਬਣਾ ਕੇ ਘਲਿਆ ਹੈ। ਤੇਰੇ ਕਲਾਮ ਨੇ ਵਿਨ੍ਹ ਕੇ ਰੱਬ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਗਜ਼ਬ ਕਰ ਛੇੜਿਆ ਈ, ਧੰਨ ਤੇਰੀ ਮਾਂ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਤੈਨੂੰ ਜੰਮਿਆ ਹੈ।”

ਸਿੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਸਰਿਕਾਰੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਸਨ ਸ੍ਰ ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਠੇਕੇਦਾਰ, ਦਸੰਬਰ ੧੯੨੫ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭਾਈ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਸਦਿਆ। ਕੁੱਝ ਸਮੇਂ ਪਿਛੋਂ ਗਵਾਲੀਅਰ ਦੀ ਸੰਗਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਥੇ ਲੈ ਗਈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਉਥੇ ਇੱਕ ਫਕੀਰ ਸਾਂਈ, ਹਾਜੀ ਮੁਹੰਮਦ ਮਸਕੀਨ ਠਹਿਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਕ ਸਾਲ ਮੱਕੇ ਮਦੀਨੇ ਗੁਜ਼ਾਰੇ ਸਨ। ਉਥੋਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਹੱਥੀ ਤਿਆਰ ਕਰਕੇ ਇੱਕ ਖੂਬਸੂਰਤ ਚੰਦਨ ਦਾ ਚੌਰ ਲਿਆਇਆ ਸੀ। ਭਾਈ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਸਾਂਈ ਜੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲੈ ਆਏ ਅਤੇ ਉਹ ਚੌਰ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਭੋਟਾ ਕਰਾਇਆ। ੩੧ ਦਸੰਬਰ ੧੯੨੫ ਨੂੰ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਮਣੇ ਭਾਰੀ ਦੀਵਾਨ ਸਜਿਆ। ਭਾਈ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਦਸਿਆ ਕਿ ਸਾਂਈ ਜੀ ਨੇ ਪੰਜ ਸਾਲ ਸਤ ਮਹੰਤੀ ਲਗਾਤਾਰ ਪ੍ਰੇਮ-ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਚੰਦਨ ਦਾ ਚੌਰ ਫੌਰ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਵਾਲ ਵਰਗੀਆਂ ਇੱਕ ਲੱਖ ਪੰਜਾਤਲੀ ਹਜ਼ਾਰ ਤਾਰਾਂ ਹਨ, ਜੋ ਨੌਂ ਮਣ ਚੌਦਾਂ ਸੋਰ ਚੰਦਨ ਵਿਚੋਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ, ਤੇ ਹੁਣ ਹਾਜੀ ਮੁਹੰਮਦ ਮਸਕੀਨ ਸਾਹਿਬ ਇਹ ਚੌਰ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਭੋਟ ਕਰਨ ਲਈ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਏ ਹਨ।

ਚੌਰ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਕਰਾਏ ਗਏ। ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਕਮੇਟੀ ਵਲੋਂ ੧੦੧ ਮੋਹਰਾਂ ਇੱਕ ਪੁਸ਼ਾ, ਇੱਕ ਬਨਾਰਸੀ ਰੋਸ਼ਮੀ ਦੁਪੱਟਾ ਤੇ ਖਦਰ ਦਾ ਸਿਰੋਪਾ ਹਾਜੀ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੇ ਗਏ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਤੇ ਰੱਖਿਆ ਤੇ ਉਂਮਿਆ। ਸਾਹਿਬਾਂ ਦਾ ਧਨਵਾਦ ਕਰਦਿਆਂ ਹਾਜੀ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਪਾਸੇ ਕੀਰਤਨ ਸੁਨਣ ਦਾ ਸੁਭਾਗ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਅੰਦਰ ਗੁਰੂ ਠਾਨਕ ਦੇ ਪਿਆਰ ਦੀ ਝਰਨਾਹਟ ਛਿੜੀ ਤੇ ਗੁਰੂ ਠਾਨਕ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਇਹ ਚੌਰ ਭੋਟ ਕਰਨ ਆ ਗਿਆ। ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਕੇ ਮੈਨੂੰ ਸਾਂਤੀ ਹੋਈ ਹੈ।—ਇਸ ਧਾਰਮਿਕ ਅਸਥਾਨ ਦੀ ਭਾਲ ਲਈ ਮੈਂ ਦੁਨੀਆ ਦਾ ਚਕਰ ਕੱਟਿਆ ਹੈ, ਅਸਲੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਖੁਦਾ ਦਾ ਘਰ ਹੈ।”

ਇਹ ਚੰਦਨ ਦਾ ਚੌਰ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਜਲੌਂ ਵਿੱਚ, ਖਾਸ ਖਾਸ ਸਮਾਗਮਾਂ ਤੇ ਸਜਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਫਿਰ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਤੋਸ਼ਾਖਾਨਾ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਭਾਈ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੇਵਲ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਕੀਰਤਨੀਏ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰੇਮੀ, ਨਾਮ-ਅਭਿਆਸੀ, ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਸੇਵਕ ਤੇ ਹਰ ਜਸ ਸਰਵਣ ਕਰਾਉਣ ਤੇ ਸੁਨਾਉਣ ਵਾਲੇ ਮਹਾਂ ਪੁਰਸ਼ ਸਨ। ਜਿਸ ਨੇ ਵੀ ਭਾਈ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਤੇ ਵਿਆਖਿਆ ਸੁਣੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵੇਰਵਾ ਵਾਲੀ ਦਸ਼ਾ ਵੇਖੀ ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਵਰਗਾ ਨਾ ਰਿਹਾ, ਬਦਲ ਗਿਆ, ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀ ਲੋਹਾ ਵਿੱਚ ਤੜਪ ਉਠਿਆ।

ਡਾਕਟਰ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਕ ਥਾਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਰਬਾਬੀ ਨਹੀਂ ਰਬਾਬੀ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਕਹਿਣ ਵਿਚ ਕੋਈ ਝਿਜਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਭਾਈ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਕੀਰਤਨੀਏ ਨਹੀਂ ਕੀਰਤਨ ਸੀ। - ਪ੍ਰਿ: ਸਤਬੀਰ ਸਿੰਘ ।

ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਬਿਜਲੀ ਦਾ ਆਗਮਨ ਕਿਵੇਂ ਹੋਇਆ?

(ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸ਼ਹਿਰ ਸਬੰਧੀ ਲੜੀਵਾਰ ਲੇਖ ਨੂੰ ਇਸ ਅੰਕ ਵਿਚ ਜਾਰੀ ਨਾ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਅਸੀਂ ਪਠਕਾਰ ਨਾਲ ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਵਿਸ਼ੇ ਸਬੰਧੀ ਦਿਲਚਸਪ ਜਾਣਕਾਰੀ ਸਾਂਝੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ - ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਮਥਾਕੂ)

ਸੰਨ ੧੯੬੬ ਈ ਵਿਚ, ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਬਿਜਲੀ ਲਗਾਈ ਜਾਵੇ ਕਿ ਨਾ, ਇਹ ਇਕ ਵੱਡੇ ਵਿਵਾਦ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਸੀ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਸਿੰਘ ਸਭਾ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ੨੬ ਜਨਵਰੀ ੧੯੬੬ ਦੇ ੨੩ਵੇਂ ਸਾਲਾਨਾ ਇਜਲਾਸ ਵਿਚ ਇਹ ਮਤਾ ਸ੍ਰ: ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਮਜੀਠੀਆ ਨੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਦਲੀਲ ਸੀ ਕਿ ਬਿਜਲੀ ਜਿਥੇ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਆਡਾ ਵਧਾਇਗੀ ਉਥੇ ਸ਼ਰਧਾਯੂਆਂ ਲਈ ਵੀ ਸੁਵਿਧਾ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਹ ਮਤਾ ਵਿਵਾਦ ਦਾ ਕਾਰਨ ਤਾਂ ਬਣਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਇਕ ਧਿਰ ਇਸਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਸੀ ਤੇ ਇਕ ਵਿਰੋਧੀ। ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਰਕਾਰੀ ਮੈਨੇਜਰ ਕਰਨਲ ਸ੍ਰ: ਜਵਾਲਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਖਾਲਸਾ ਹਾਈ ਸਕੂਲ, ਗੁਜਰਾਂਵਾਲਾ ਦੇ ਮਾਸਟਰ ਨਰਾਇਣ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਸ ਤਜਵੀਜ਼ ਦੀ ਤਾਈਦ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਸਕੀਮ ਨੂੰ ਨੇਪਰੇ ਚਾੜ੍ਹਨ ਲਈ ਇਕ ਗਿਆਰਾਂ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਕਮੇਟੀ ਬਣਾਈ ਗਈ ਅਤੇ ਸਰਦਾਰ ਬਹਾਦਰ ਸ੍ਰ: ਅਰਜਨ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਧਾਨ ਥਾਪੇ ਗਏ। ਇਸ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਹੋਰ ਕਈ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਠਿਤ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀ ਹਿਮਾਇਤ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਪਿੰਡਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਮਾਇਆ ਇਕੱਤਰ ਕਰਨ ਦਾ ਕਾਰਜ ਆਰੰਭ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ।

ਫਰੀਦਕੋਟ ਦੇ ਰਾਜਾ ਬਿਕਰਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਲੋਂ ਮਾਇਕ ਸਹਾਇਤਾ ਦੇਣ ਦਾ ਵਚਨ ਦਿਤਾ। ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਤੇ ੨੫ ਅਪ੍ਰੈਲ ੧੯੬੭ਈ ਨੂੰ ਹੋਈ ਇਕ ਇਕੱਤਰਤਾ ਵਿਚ ਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਵਲੋਂ ਭੇਜੇ ਗਏ ਦਰਬਾਰੀਆਂ ਨੇ ਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਵਲੋਂ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਮਹਾਰਾਣੀ ਵਿਕਟੋਰੀਆ ਦੀ ਡਾਇਮੰਡ ਜੁਬਲੀ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ੨੦,੦੦੦ ਰੁਪਏ ਖਰਚ ਕਰਕੇ ਬਿਜਲੀ ਲਗਵਾਉਣ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨਗੇ। ਹੁਣੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਸ ਤਜਵੀਜ਼ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਮਈ ੧੯੬੭ਈ ਨੂੰ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਤਿੰਨ ਗ੍ਰੰਥੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਸ੍ਰ: ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਮਜੀਠੀਆ ਨੂੰ, ਜੋ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਸਕੱਤਰ ਸਨ, ਇਕ ਰਜਿਸਟਰਡ ਨੋਟਿਸ ਭੇਜਿਆ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਬਿਜਲੀ ਲਗਵਾਉਣ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਇਆ। ੨੨ ਜੂਨ ੧੯੬੭ਈ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਨੇ ਡਾਇਮੰਡ ਜੁਬਲੀ ਮਨਾਈ। ਰਾਜਾ ਬਿਕਰਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਪੁੱਤਰ ਕੰਵਰ ਗਾਂਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜਸਨ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ। ਇਸ ਮੌਕੇ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਸਨੀਕ ਰਾਇ ਚੇਲਣ ਦਾਸ ਦਾ ਨਿੱਜੀ ਜੈਨਰੇਟਰ ਮੰਗਵਾ ਕੇ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਅੰਦਰ ਬਿਜਲੀ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ੪ ਅਗਸਤ ੧੯੬੭ਈ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆਏ, ਅਤੇ ਇਕ ਜਲਸੇ ਵਿਚ ਤਕਰੀਰ ਕਰਦਿਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਬਿਜਲੀ ਲਗਵਾਉਣ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਕੇ ਲੰਗਰ ਦੀ ਨਵੀਂ ਇਮਾਰਤ ਲਈ, ਇਕ ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਦੇਣ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਰਕਮ ਦਾ ਕੁਝ ਹਿੱਸਾ ਇਕ ਜੈਨਰੇਟਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਾਮਾਨ ਖਰੀਦਣ ਤੇ ਖਰਚ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਵਿਰੋਧੀ ਪੱਖ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ੨੯ ਜੁਲਾਈ ੧੯੬੭ਈ ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਦੀ ਅੰਤ੍ਰਿੰਗ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਮੀਟਿੰਗ ਵਿਚ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਚਿੰਠੀ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤੀ। ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਸੀਮਤੀ ਨਾਲ ਪਾਸ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿ, **ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਲਾਉਣੀ ਬੇ-ਫਾਇਦਾ ਹੈ।** ਅੰਬਾਲਾ ਛਾਉਣੀ ਅਤੇ ਜਲੰਧਰ ਦੀਆਂ ਸਿੰਘ ਸਭਾਵਾਂ ਨੇ ਵੀ ਅਸੀਮਤੀ ਦੇ ਮਤੇ ਪਾਸ ਕੀਤੇ। ਤਿੰਨ ਗ੍ਰੰਥੀ ਸਿੰਘਾਂ - ਭਾਈ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਭਗਤ ਸਿੰਘ, ਅਤੇ ਭਾਈ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਵਲੋਂ ੨੭ ਅਗਸਤ ੧੯੬੭ ਦੇ **ਖਾਲਸਾ ਅਖਬਾਰ** ਵਿਚ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਸਬੰਧੀ ਇਕ ਖੁਾਸੀ ਚਿੰਠੀ ਛਾਪੀ ਗਈ। ਇਹ ਚਿੰਠੀ ਪਿਛੇ **ਬਿਜਲੀ ਬਿਦਰਾਨ** ਨਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਇਕ ਟ੍ਰੈਕਟ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵੀ ਛਾਪੀ ਗਈ।

(**ਨੋਟ: ਵਿਰੋਧੀ ਦਲੀਲਾਂ, ਵਿਚਾਰਾਂ ਆਦਿ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਵੀ ਬੜਾ ਦਿਲਚਸਪ ਹੈ, ਪਰ ਲੰਮਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਥਾਂ ਦੀ ਘਾਟ ਕਰਕੇ, ਅਸੀਂ ਇਥੇ ਸਾਰਾਂਸ਼ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕੇ - ਪਰ ਲੇਖ ਦੇ ਅੰਤ ਤੇ ਵੇਖੋ ਫੁਟਨੋਟ**)

ਸੋ ਸਿਧਾਂਤਕ ਅਤੇ ਵਿਵਹਾਰਿਕ ਪੱਖੋਂ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਬਿਜਲੀ ਲਗਵਾਉਣ ਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ। ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਜਿੱਤ ਬਿਜਲੀਕਰਣ ਦੇ ਹਾਮੀਆਂ ਦੀ ਹੋਈ ਅਤੇ ਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਫਰੀਦਕੋਟ ਨੇ ੨੯ ਅਗਸਤ ੧੯੬੭ਈ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਕਾ ਬਾਗ ਵਿਖੇ ਬਿਜਲੀ ਘਰ ਦੀ ਇਮਾਰਤ ਦਾ ਭੁਨਿਆਦੀ ਪੱਥਰ ਰੱਖਿਆ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਡਾਇਮੰਡ ਜੁਬਲੀ ਯਾਦਗਾਰ ਵਜੋਂ ਗੁਰੂ ਕੇ ਲੰਗਰ ਦਾ ਨੀਂਹ ਪੱਥਰ ਵੀ ਰੱਖਿਆ। ਪਰ ਇਹ ਵਾਦ-ਵਿਵਾਦ ਆਪਣੇ ਪਿਛੇ ਇਕ ਕੁਝਤਣ ਛੱਡ ਗਿਆ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਹ ਝਗੜਾ ਉਤਨਾ ਬਿਜਲੀ ਲਗਵਾਉਣ ਜਾਂ ਨਾ ਲਗਵਾਉਣ ਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਿ ਲਾਹੌਰ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀਆਂ ਸਿੰਘ ਸਭਾਵਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸਪਰ ਵਿਰੋਧ ਦਾ।

ਦੋਹਾਂ ਸਭਾਵਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਬੜੀ ਖਿਚੋਤਾਣ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਹਰ ਛੋਟੇ ਵੱਡੇ ਮਸਲੇ ਉਪਰ ਤੁਰੰਤ ਹੀ ਆਪਸ ਵਿਚ ਜੂਝਣ ਨੂੰ ਤਤਪਰ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਸਨ। ਹੋਰਨਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਲਾਹੌਰ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਜਿਹੜੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਅਗਾਂਹ-ਵਧੂ ਅਖਵਾਉਂਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਨੂੰ ਪਿਛਾਂ-ਖਿਚੂ ਆਖਦੀ ਸੀ, ਬਿਜਲੀ ਲਗਵਾਉਣ ਦੀ ਇਸ ਸਕੀਮ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਅਗੇ ਸੀ। ਪਰ ਉਹ ਇਸ ਯੋਜਨਾ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਵਿਚ ਰੋਕ ਨਾ ਪਾ ਸਕੀ। ਬਿਜਲੀ ਨੇ ਤਾਂ ਇਕ ਨਾ ਇਕ ਦਿਨ ਲੱਗਣਾ ਹੀ ਸੀ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਸਰਦਾਰ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਮਜੀਠੀਆ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਉਦਮ ਅਤੇ ਰਾਜਾ ਬਿਕਰਮ ਸਿੰਘ ਫਰੀਦਕੋਟ ਵਲੋਂ ਦਿਤੀ ਗਈ ਸਹਾਇਤਾ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਯਾਦ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ।

(ਪੇਸ਼ਕਸ਼ : ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ - ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਹਰਬੰਸ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਇਕ ਲੇਖ ਦਾ ਸਾਰਾਂਸ਼। ਲੇਖ ਵਿਚਲਾ ਵਿਰੋਧੀ ਪੱਖ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਵੀ ਬੜਾ ਹੀ ਦਿਲਚਸਪ ਹੈ। ਜੇ ਕਰ ਕੋਈ ਪਾਠਕ ਸਮੁੱਚੇ ਲੇਖ ਦੀ ਛੋਟੇ ਕਾਪੀ ਲੈਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਦਾਸ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਨਾਮ ਪਤਾ ਅਤੇ ੨ ਫਰਸਟ ਕਲਾਸ ਦੇ ਡਾਕ ਟਿਕਟ ਭੇਜ ਕੇ ਮੰਗਾ ਜਾਂ ਲੈ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਆਪ ਵਲੋਂ ਭੇਜੇ ਡਾਕ ਟਿਕਟ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਦੇਸ਼ ਦੇ ਪਰਚੇ ਪੋਸਟ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਹਾਇਕ ਹੋਣਗੇ। ਧਨਵਾਦ)

ਅਗਰ ਮਨੁੱਖ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਵੀ ਇਤਨਾ ਸ਼ਰਾਰਤੀ ਤੇ ਭੇਡਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਫਿਰ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਗੈਰ ਹਾਜ਼ਰੀ ਵਿਚ ਇਸਦਾ ਕੀ ਹਾਲ ਹੋਵੇਗਾ, ਇਸਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਲਗ ਸਕਦਾ। - **ਫੈਕਲਿਨ**

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ - ਲਗਾਂ ਮਾਤਰਾਂ ਦੇ ਭੇਦ।

(ਲੜੀ ਜੋਤਨ ਲਈ ਵੇਖੋ ਪਿਛਲਾ ਅੰਕ ਨੰ ੨ । ਇਸ ਅੰਕ ਵਿੱਚ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਪਾਠ ਤੇ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਿਖਾਂਦਰਸ਼ਾ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਲਈ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਆਈਆਂ ਲਗਾਂ ਮਾਤਰਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਆਰੰਭ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ । ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਵਿਸ਼ਾ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਦੇਸ਼ ਦੇ ਸੀਮਤ ਪੰਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਪਰ ਕੁੱਝ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਸ਼ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦੇਣ ਦੇ ਪਖੇ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਹੁੰਗਾਰੇ ਅਨੁਸਾਰ ਲੜੀ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਾਂਗੇ।)

ਅਸੀਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਖਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਲਗੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਿਹਾਰੀਆਂ ਬਿਹਾਰੀਆਂ ਤੇ ਔਕੜ ਆਦਿ ਦਾ ਕੋਈ ਖਾਸ ਅਰਥ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਪਰ ਇਹ ਲਗਾਂ ਮਾਤਰਾਂ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਨੇਮ ਅਨੁਸਾਰ ਲਗੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਲਫਜ਼ਾਂ ਵਿੱਚ, “ ਸਾਰੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਲੱਗਾਂ ਮਾਤਰਾਂ ਦੇ ਬੰਡਵੇਂ ਨੇਮ ਹਨ, ਜੋ ਇਕ ਸਾਰ ਵਰਤੇ ਗਏ ਹਨ, ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੜਤਾਲ ਤੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਵਿਦਵਾਤਾ ਦਾ ਇਕ ਨਵਾਂ ਸਬੂਤ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।” ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ **ਸ਼ਬਦਾਰੰਭ ਲਗਾਂ ਮਾਤਰਾਂ** ੧੯੨੫ ਈ ਵਿੱਚ, ਅਤੇ ਪ੍ਰੋ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ **ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਣ** ੧੯੩੯ ਈ ਵਿੱਚ ਲਿਖਕੇ ਚਾਨਣਾ ਪਾਉਣ ਦਾ ਸਫਲ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰੀ ਖੋਜ ਇਹ ਸਿੱਧ ਕਰਨ ਲਈ ਇਕ ਅਕੱਠ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਅੰਦਰ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਲਿਖਣ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਪ੍ਰਚਲਤ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਵਿਅੰਜਨ ਅੰਤ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਸਿਹਾਰੀ, ਔਕੜ ਆਦਿ ਮਾਤਰਾਂ ਲਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਅਰਥ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਹਾਇਤਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਹੋਰਾਂ ਕੁੱਝ ਤੁਕਾਂ ਦਰਜ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ ਜਿਥੇ ਕਿ ਇਕੋ ਤੁਕ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜ ਦਾ ਭੇਦ ਵਿਆਕਰਣਕ ਰੂਪਾਂ ਦੀ ਭਿੰਨਤਾ ਦਾ ਸੂਚਕ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨਾਲ ਅਰਥ ਵੀ ਬਦਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ:-

੧ **ਬੀਜ ਬੀਜ** ਦੇਖਓ ਬਹੁ ਪਰਕਾਰਾ । ੨ **ਗੁਣ ਕਾਮਣ ਕਾਮਣ** ਕਰੇ ਤਉ ਪਿਆਰੇ ਕਉ ਪਾਵੈ। ੩ ਤਿਨ **ਸੀਗ ਸੰਗੁ** ਨ ਕੀਚਈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣਾ ਸੁਆਉ। ੪ **ਫੇਰਿ** ਵਸਾਇਆ ਫੇਰੁ ਆਣ, ਸਤਿਗੁਰ ਖਾਡੁਰਾ। ੫ **ਸਿਧੁ** ਹੋਵਾ **ਸਿਧਿ** ਲਾਈ, ਰਿਧ ਆਖਾ ਨਾਉ। ੬ ਨਾਨਕ ਤਤੁ ਤਤ ਸਿਉ ਮਿਲਿਆ ਪੁਨਰਪਿ ਜਨਮਿ ਨ ਆਹੀ। ੭ **ਤੀਰਥਿ** ਨਾਵਣ ਜਾਉ **ਤੀਰਥੁ** ਨਾਮੁ ਹੈ ।

ਹੋਰ - **ਮਨਮੁਖਿ** ਤੇ **ਮਨਿ ਮੁਖਿ** ਦਾ ਫਰਕ ਲਗਮਾਤ੍ਰਾਂ ਕਾਰਨ ਹੀ ਭਿੰਨ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ :-

੧. ਮਨਿ ਮੁਖਿ ਸੂਚੇ ਜਾਣਿਆਨਿ ਗੁਰਮੁਖਿ ਜਿਨਾ ਗਿਆਨ। ੨. ਚਉਥੇ ਪਹਰ ਸਬਾਹ ਕੈ, ਸੁਰਤਿਆਂ ਉਪਜੈ ਚਾਉ, ਤਿਨਾ ਦਰਿਆਵਾਂ ਸਿਉ ਦੋਸਤੀ, ਮਨਿ ਮੁਖਿ ਸਚਾ ਨਾਉ। ੧. ਮਨਮੁਖਿ ਕਬਹੀ ਹੈ ਪਰ ਰਹਤ ਨ ਹੋਈ। ੨. ਮਨਮੁਖਿ ਗਰਬਿ ਨ ਪਾਇਓ, ਅਗਿਆਨ ਇਆਣੇ।

ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਪਾਠਕ ਦੇਖ ਸਕਦੇ ਹਨ ਕਿ **ਮੁਨ** ਦੇ ਨੂੰ ਸਿਹਾਰੀ ਲਗਣ ਨਾਲ ਅਰਥ ਕਿਨਾਂ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ। **ਮੁਨ ਮੁਖਿ ਸਚਾ** ਨਾਉ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਮੁਖ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਤੇ ਮੁਖ ਵਿੱਚ ਸੱਚਾ ਨਾਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਗਲੀਆਂ ਦੋ ਤੁਕਾਂ ਵਿੱਚ ਜਿਥੇ ਇਹ ਸਿਹਾਰੀ ਨਹੀਂ, ਉਥੇ ਸ਼ਬਦ **ਮਨਮੁਖਿ** ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖਕੇ ਚਲਣ ਵਾਲਾ। ਹੋਰਾਂ ਦਿਤੀਆਂ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰਨ ਨਾਲ ਮਾਮਲਾ ਵਧੇਰੇ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ :-

ਅੰਤਰੁ	=	ਫਰਕ (ਤੋਹੀ ਮੋਹੀ ਅੰਤਰੁ ਕੈਸਾ)	ਅੰਤਰਿ	=	ਵਿਚ (ਅੰਤਰਿ ਬਾਹਰਿ ਹਰਿ ਪ੍ਰਭੁ ਏਕੋ)
ਅਕਲਿ	=	ਬੁੱਧੀ (ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਅਕਲਿ ਭਈ ਅਵਰੈ, ਨਤੁਰ ਥਾ ਬੇਗਨਾ)			
ਅਕਲ	=	ਕਲ ਰਹਿਤ (ਜਾਤਿ ਮਹਿ ਜੋਤਿ ਜੋਤਿ ਮਹਿ ਜਾਤਾ ਅਕਲ ਕਲਾ ਭਰਪੂਰਿ ਰਹਿਆ)			
ਸਤ	=	ਸਤੋਗੁਣ (ਰਜ, ਤਮ, ਸਤ, ਕਲ ਤੋਹੀ ਛਾਇਆ)	ਸਤਿ	=	ਸੱਚ (ਆਪਿ ਸਤਿ ਕੀਆ ਸਭ ਸਤਿ)
ਸਤ	=	ਆਚਰਣਕ ਸੱਚ (ਬਿਨੁ ਸਤ ਸਤੀ ਹੋਏ ਕੈਸੇ ਨਾਰਿ)	ਸਤ	=	ਗਿਣਤੀ (ਪੰਦ੍ਰਹ ਬਿਤੀ ਤੇ ਸਤ ਵਾਰ)
ਸਿਖ	=	ਸਿਖਿਆ (ਜੇ ਇਕ ਗੁਰ ਕੀ ਸਿਖ ਸੁਣੀ)	ਸਿਖ	=	ਬਹੁਵਚਨ (ਸੇਵਕ ਸਿਖ ਪੂਜਨ ਸਭਿ ਆਵਹਿ)
ਸਿਖੁ	=	ਚੋਲਾ (ਇਕਵਚਨ) ਗੁਰ ਸਤਿਗੁਰ ਕਾ ਜੋ ਸਿਖੁ ਆਖੈ।	ਸਿਖੁ	=	ਸਿਖੇ (ਕ੍ਰਿਆ) ਗੁਰਮਿਲ ਚਜੁ ਆਚਰੁ ਸਿਖੁ।
ਹਸਤ	=	ਹੱਥ (ਹਸਤ ਅਲੰਬਨੁ ਦੇਹ ਪ੍ਰਭੁ, ਗੁਰਤਹੁ ਉਧਰੁ ਗੁਪਾਲ)	ਹਸਤਿ	=	ਹਾਥੀ (ਹਸਤਿ ਰਥ ਅਸਵ ਪਵਨ ਤੇਜ ਧਣੀ ਭੂਮਣ ਚਤਰਾਗਾ)

(ਨੋਟ: ਪੇਂਡੀ ਅੱਖਰਾਂ ਦੇ ਕਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਕੋਈ ਚਾਲੀ ਕ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਹੋਰ ਵੀ ਹਨ, ਪਰ ਥਾਂ ਦੀ ਬੁਝ ਕਾਰਨ ਸੰਕੋਚ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ)
ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀਆਂ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਰੂਪਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਵੰਨਗੀਆਂ ਤੋਂ ਪਾਠਕ ਵੇਖ ਸਕਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੇ ਕਰ ਇਹ ਸਿਹਾਰੀ, ਔਕੜ ਆਦਿ ਨਾ ਹੋਣ ਤਾਂ ਕਿਤਨਾ ਅਨਰਥ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕਿਤੇ ਇਹ ਲਗਮਾਤ੍ਰਾਂ ਮੂਲ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਹੀ ਭਾਗ ਹਨ ਅਤੇ ਕਿਤੇ ਇਹ ਵਿਆਕਰਣਕ ਮਨੋਰਥ ਲਈ ਵਰਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਨਾਹ ਕੇਵਲ ਆਪਣੀ ਤੇ ਪਿਛਲੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਰਚੀ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਇਹ ਨੇਮ ਵਰਤੇ ਹਨ, ਸਗੋਂ ਹੋਰ ਭਗਤਾਂ ਅਤੇ ਭੱਟਾਂ ਦੀ ਜੋ ਬਾਣੀ ਚੜ੍ਹਾਈ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਲਿਖਤ ਭੀ ਉਸ ਰੀਤੀ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਮਿਸਾਲ ਲਈ ਜਪੁ ਜੀ ਅੰਦਰ **ਕਵਣ ਨਵਜੈ** ਦੇ ਤੁਕਾਂ ਵਿੱਚ ਪੰਜ ਵਾਰ ਵਰਤਿਆ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਤਿੰਨ ਰੂਪ ਮਿਲਦੇ ਹਨ:

ਕਵਣੁ ਸੁਵੇਲਾ ਵਖਤ ਕਵਣੁ, ਕਵਣ ਬਿਤਿ ਕਵਣੁ ਵਾਰੁ। ਕਵਣਿ ਸਿ ਰੁਤੀ ਮਾਹੁ ਕਵਣ ਜਿਤੁ ਹੋਆ ਆਕਾਰੁ ।

ਵੇਲਾ - ਪੁਲਿੰਗ ਇਕਵਚਨ ਨਾਲ **ਕਵਣੁ** ਹੈ। **ਬਿਤਿ** - ਇਸਤ੍ਰੀ ਲਿੰਗ ਇਕਵਚਨ ਨਾਲ **ਕਵਣ** ਹੈ। **ਰੁਤੀ** - ਇਸਤ੍ਰੀ ਲਿੰਗ ਬਹੁਵਚਨ ਨਾਲ **ਕਵਣਿ** ਹੈ।

ਇਹ ਇਕ ਸਚਾਈ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਲਿਖਾਈ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਨੂੰ ਜਾਣੇ ਬਗੈਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਸਹੀ ਅਰਥ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦੇ ।

ਗ੍ਰੰਥ ਤੇ ਪੁਸਤਕਾਂ ਉਹ ਅਧਿਆਪਕ ਹਨ ਜੋ ਬਿਨਾ ਕੁੱਟ ਮਾਰ, ਘੁਰ ਘੁਪ ਅਤੇ ਬਿਨਾ ਫੀਸ ਦੇ ਮੁਫਤ ਸਿਖਿਆ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ।

ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਰਾਮਗੜੀਆ ।

(ਲੜੀ ਜੋੜਨ ਲਈ ਵੇਖੋ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਦੇਸ਼ ਦਾ ਪਿਛਲਾ ਅੰਕ)

ਭਾਗ ਤੀਜਾ

ਰਾਮਗੜੀਆ ਪਦਵੀ - ਕੌਮ ਦੀ ਸੰਕਟ ਸਮੇਂ ਕੀਤੀ ਸੇਵਾ ਦਾ ਸਦਕਾ, ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪੰਥ ਅੰਦਰ ਸਤਿਕਾਰ ਵਧ ਗਿਆ। ਖਾਲਸੇ ਨੇ ਰਾਮ ਰੌਣੀ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦਾ ਨਾਮ ਬਦਲ ਕੇ ਰਾਮਗੜ੍ਹ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ, ਅਤੇ ਸ੍ਰ:ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਇਸਦਾ ਕਿਲ੍ਹੇਦਾਰ ਬਣ ਦਿੱਤਾ। ਇਸਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਰਾਮਗੜ੍ਹ ਵਾਲਾ ਅਰਥਾਤ ਰਾਮਗੜੀਆ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋ ਗਿਆ। ਸਰਬਤ ਖਾਲਸੇ ਨੇ ਇੱਕ ਗੁਰਮਤਾ ਕਰਕੇ ਸ੍ਰ: ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਰਾਮਗੜੀਆ ਪਦਵੀ ਤੇ ਮੋਹਰ ਨਾ ਦਿੱਤੀ। ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਭੰਗੂ ਇਸ ਬਾਰੇ ਇਸਤਰ੍ਹਾਂ ਲਿਖਦਾ ਹੈ:

ਰਾਮ ਰੌਣੀ ਰਾਮਗੜ੍ਹ ਭਟਿਓ, ਤਿਸ ਦਿਨ ਤੇ ਮਸ਼ਹੂਰ।

ਨੌਕੇ ਰਾਮਗੜੀਓ ਭਟੇ, ਲੜੇ ਜੋ ਵਖਰ ਜ਼ਰੂਰ।

ਰਾਮਗੜ੍ਹ ਕਿਲ੍ਹਾ ਅਤੇ ਰਾਮਗੜੀਆ ਸਰਦਾਰ ਇਕੋ ਹੀ ਜਿਸਮ ਦੇ ਮਨੇ ਅਨਿੱਖੜਵੇਂ ਅੰਗ ਸਨ। ਇਹ ਕਿਲ੍ਹਾ ਸਿੰਘਾਂ ਲਈ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦਾ ਇਕੋ ਇਕ ਸਾਧਨ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਰਾਮਗੜ੍ਹ ਕਿਲ੍ਹਾ ਕਈ ਵਾਰ ਧਾੜਵੀਆਂ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਢਾਹਿਆ ਗਿਆ, ਪਰ ਮੌਕੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹਰ ਵਾਰ ਸ੍ਰ: ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪਹਿਲੇ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਇਸਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਨਾਲ ਉਸਾਰਿਆ। ਰਾਮ ਰੌਣੀ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾ ਘੋਰਾ ਮੀਰ ਮੰਨੂੰ ਨੇ ਅਦੀਨਾ ਬੇਗ ਨਾਲ ੧੭੪੮ ਈ ਵਿੱਚ ਪਾਇਆ। ਪਰ ਸ੍ਰ: ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਰਣਨੀਤੀ ਤੇ ਸਿਆਣਪ ਕਰਕੇ ਨਾ ਕੇਵਲ ਕਿਲ੍ਹਾ ਹੀ ਬਚ ਗਿਆ, ਕਿਲ੍ਹੇ ਅੰਦਰ ਘਿਰੇ ਹੋਏ ੩੦੦ ਸਿੰਘ ਵੀ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰਹੇ।

੧੭੫੨ ਈ ਵਿੱਚ ਦੀਵਾਨ ਕੌੜਾ ਮੱਲ੍ਹ ਇਸ ਦੁਨੀਆ ਤੋਂ ਕੂਚ ਕਰ ਗਿਆ। ਮੀਰ ਮੰਨੂੰ ਨੂੰ ਨਾ ਕੋਈ ਸਲਾਹ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਰੋਕਣ ਵਾਲਾ। ਉਸ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਕਤਲੇਆਮ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ ਰਾਮਗੜ੍ਹ ਕਿਲ੍ਹੇ ਨੂੰ ਵੀ ਘੇਰਾ ਪਾ ਲਿਆ। ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਕੇਵਲ ੬੦੦ ਸਿੰਘ ਸਨ ਤੇ ਬਹੁਤ ਦੁਸ਼ਮਣ ਭਾਰੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ। ਸ੍ਰ: ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿੱਚ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਡੱਟ ਕੇ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕੀਤਾ, ਦੁਸ਼ਮਣ ਦਾ ਕਾਫੀ ਜਾਨੀ ਮਾਲੀ ਨੁਕਸਾਨ ਕੀਤਾ ਪਰ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਅੱਗੇ ਪੇਸ਼ ਨਾ ਗਈ। ਆਖਰ ਮਾਰਦੇ ਮਾਰਦੇ ਸਿੰਘ ਜੰਗਲਾਂ ਪਹਾੜਾਂ ਵਲ ਨਿਕਲ ਗਏ। ਕਿਲ੍ਹਾ ਸਰਕਾਰੀ ਫੌਜਾਂ ਹੱਥੋਂ ਆ ਗਿਆ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਚਾਹ ਚੋਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਮੀਰ ਮੰਨੂੰ ਦੀ ਮੌਤ ੧੭੫੩ ਵਿੱਚ ਹੋਈ। ਉਸਦੀ ਮੌਤ ਦੀ ਖਬਰ ਸੁਣਕੇ ਸ੍ਰ: ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਸਮੇਤ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ ਤੇ ਕਿਲ੍ਹਾ ਮੁੜ ਉਸਾਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਡਾ: ਹਰੀ ਰਾਮ ਗੁਪਤਾ, ਹਿਸਟਰੀ ਆਫ਼ ਦੀ ਸਿਖਿਸ - ੨ ਦੇ ਪੰਨਾ ੬੫ ਤੇ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, ਬੋਤੋ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਉਸ ਥਾਂ ਇੱਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਿਲ੍ਹਾ ਉਸਾਰ ਕੇ ਲਾਹੌਰ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਮੂੰਹ ਚਿੜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਸ਼ਕਤੀ, ਦ੍ਰਿੜ ਇਰਾਦੇ ਤੇ ਹਾਰ ਨਾ ਮੰਨਣ ਦੇ ਦ੍ਰਿੜ ਸੰਕਲਪ ਦਾ ਸਬੂਤ ਦੇ ਰਿਹਾ ਸੀ।

੧੭੫੬ ਈ ਵਿੱਚ ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਅਬਦਾਲੀ ਨੇ ੭ ਦਿਨ ਦਿੱਲੀ ਲੁੱਟੀ, ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਪੁਤਰ ਤੈਮੂਰ ਖਾਨ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਗਵਰਨਰ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਤੈਮੂਰ ਖਾਨ ਨੇ ਵੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਕਤਲੇਆਮ ਕੀਤਾ। ੧੭੫੭ ਈ ਵਿੱਚ ਰਾਮਗੜ੍ਹ ਕਿਲ੍ਹੇ ਨੂੰ ਘੇਰਾ ਪਾ ਲਿਆ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਸ੍ਰ: ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਪਾਸ ਬਹੁਤ ਬੋਤੋ ਸਿੰਘ ਸਨ ਅਤੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ। ਕਿਲ੍ਹਾ ਬਚਾਉਣਾ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿੱਚ ਨਿਕਲ ਗਏ। ਤੈਮੂਰ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਨੇ ਨਾ ਕੇਵਲ ਕਿਲ੍ਹਾ ਹੀ ਚਾਹ ਚੋਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਬਲਕਿ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਹੋਰ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਨੁਕਸਾਨ ਪੁਚਾਇਆ ਤੇ ਪਵਿੱਤਰ ਸਰੋਵਰ ਨੂੰ ਪੂਰ ਦਿੱਤਾ।

ਸੰਨ ੧੭੫੮ ਵਿੱਚ ਮਰਹੱਟੇ ਪੰਜਾਬ ਵਲ ਵਧੇ। ਅਦੀਨਾ ਬੇਗ ਵੀ ਮੌਕੇ ਦੀ ਤਾੜ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਵੀ ਮਰਹੱਟਿਆਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ ਤੇ ਇਸਤਰ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਹੀ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਨੇ ਤੈਮੂਰ ਨੂੰ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਰਾ ਕੇ ਲਾਹੌਰ ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਤੈਮੂਰ ਜਾਨ ਬਚਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਵਤਨ ਦੌੜ ਗਿਆ। ੭੫ ਲੱਖ ਰੁਪਿਆ ਸਾਲਾਨਾ ਜਜੀਆ ਲੈਣਾ ਕਰਕੇ ਮਰਹੱਟਿਆਂ ਨੇ ਅਦੀਨਾ ਬੇਗ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਗਵਰਨਰ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਤਾਕਤ ਸੰਗਠਤ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲ ਗਿਆ। ਸ੍ਰ: ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਰਾਮਗੜ੍ਹ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਮੁੜ ਉਸਾਰੀ ਆਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਇਮਾਰਤ ਵੀ ਮੁੜ ਉਸਾਰੀ ਗਈ।

ਇਤਿਹਾਸ ਗਵਾਹ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਜਿਸ ਵੀ ਹਾਕਮ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਕੇ ਉਹਨੂੰ ਜਤਾਇਆ, ਉਸੇ ਨੇ ਤਾਕਤ ਸੰਭਾਲਦਿਆਂ ਹੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਖੁਰਾ ਖੋਜ ਮਿਟਾਉਣ ਦੀ ਠਾਣ ਲਈ। ਇਹ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਦੁਖਾਂਤ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਜ਼ਕਰੀਆ ਖਾਨ, ਮੀਰ ਮੰਨੂੰ ਤੇ ਅਦੀਨਾ ਬੇਗ ਦੇ ਨਾਮ ਲਏ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਅਦੀਨਾ ਬੇਗ ਨੇ ਮਰਹੱਟਿਆਂ ਨੂੰ ੭੫ ਲੱਖ ਰੁਪਿਆ ਦੇਣਾ ਤਾਂ ਮੰਨਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਮਾਮਲਾ ਉਸ ਲਈ ਇੱਕਨਾ ਕਰਨਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਜ਼ਰ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਪਨਾਹ ਵਿੱਚ ਸਨ। ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਮਾਮਲਾ ਸਖਤੀ ਨਾਲ ਵਸੂਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਇਸ ਲਈ ਪਿਛਲੇ ਹਾਕਮਾਂ ਵਾਂਗ ਇਸ ਨੇ ਵੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਦਾ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਤੇ ਮੀਰ ਅਜੀਜ਼ ਨੂੰ ਇਸ ਕੰਮ ਦਾ ਆਗੂ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ।

ਮੀਰ ਅਜੀਜ਼ ਬਖਸ਼ੀ ਨੇ ਵੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਰਾਮਗੜ੍ਹ ਕਿਲ੍ਹੇ ਨੂੰ ਘੇਰੇ ਵਿੱਚ ਲਿਆ। ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰ: ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਰਾਮਗੜੀਆ, ਤੇ ਸ੍ਰ: ਜੈ ਸਿੰਘ ਘਨੱਟੀਆ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਸਨ। ਸੂਰਬੀਰਤਾ ਨਾਲ ਲੜਨ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਉਹ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੀ ਟਿੱਡੀ ਦਲ ਫੌਜ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ ਤੇ ਇੱਕ ਰਾਤ ਮੌਕਾ ਦੇਖ ਕੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਤੋਂ ਨਿਕਲ ਗਏ। ਮੀਰ ਅਜੀਜ਼ ਨੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਨੂੰ ਧਰਤੀ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਅਦੀਨਾ ਬੇਗ ਕੁੱਝ ਮਹੀਨੇ ਹੀ ਰਾਜ ਕਰਕੇ ਸਤੰਬਰ ੧੭੫੮ ਵਿੱਚ ਹੀ ਅਲ੍ਹਾ ਨੂੰ ਪਿਆਰਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਸ੍ਰ: ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਮੌਕਾ ਮਿਲਦਿਆਂ ਹੀ ਰਾਮਗੜ੍ਹ ਕਿਲ੍ਹੇ ਨੂੰ ਮੁੜ ਉਸਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਸ ਨੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੀ ਇੱਕ ਬਸਤੀ ਵਸਾਈ ਤੇ ਇਸ ਦਾ ਨਾਮ ਕਟੜਾ ਰਾਮਗੜੀਆ ਰੱਖਿਆ।

ਕਈ ਆਦਮੀਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਲ ਸ਼ਾਇਦ ਅਸੀਂ ਖਿਚੇ ਹੀ ਨਾ ਜਾਂਦੇ ਲੇਕਿਨ ਕੁਰਬਾਨੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਿਜਲੀ ਵਾਂਗ ਲਿਸ਼ਕਾ ਦਿੱਤਾ।

How does a Sikh reconcile himself to the secular ideal?

Part 3

Sikhism recommends an active life - the life of a house-holder - *Grihst* - life in society, (not in isolation) where every individual makes his contribution to the development of the society. There is no place for asceticism in Sikhism. Every Sikh must work for his living, and not be a burden on society. Sikhism lays emphasis on the right type of living - *Dharam-di-Kirt* (the labour of Dharma) Worldly duties may be performed side by side with the search of " The Truth . " A Sikh must set an example to others; he should become a better farmer, a better businessman and a better public servant. He is not to shun material gain or the comforts of life.

" Salvation is not incompatible with laughing, Eating, playing and dressing well." p.522

Sikhism lays emphasis on man's social obligations. Man is a part of society and has to work for its uplift. That is why social reform is a strong point in the Guru's teaching. The Gurus rejected the caste system, untouchability, taboos against women, good and bad omens and the worshipping of graves, idols and mausoleums. Sikhism believes in the equality of man which is practically demonstrated through the institution of *Langar*, (the Temple of Bread) where all dine together in a single line or *Pangat*. Inter-caste marriages and mixing on equal terms with persons of diverse faiths and nationalities is the norm. As stated by Dr. Gokul Chand Narang: " The appearance of Guru Nanak was a great step towards arousing consciousness of a common nationality."

Sikhism lays stress on one's duties as a citizen rendering service to the community as a whole. The sword is meant for protecting not merely the citizen but also all victims of tyranny. Guru Tegh Bahaḡur's sacrifice for preserving Hinduism from Aurangzeb's fanatical crusade is yet another aspect of the right of freedom of religion, which is so necessary in a secular state. Secularism requires an equality of all religions, without special favour to the religion of the majority or any designated as State faith Religion. Thus, a belief in Sikhism is not incompatible with the ideals of a secular democracy

What is the contribution of Sikhism to the uplift of woman ?

When Guru Nanak appeared on the Indian scene, the place assigned to woman was low and unenviable. The tyranny of caste had left its marks on Hindu women. They had resigned themselves to their miserable lot. A widow had to burn herself on her husband's funeral pyre to become a *Sati* . (This ancient Hindu custom was rejected by the Gurus). The position of Muslim women was also far from satisfactory. The Sikh Gurus gave women equal status. They gained social equality and religious freedom. The false notion that they were inherently evil and unclean was removed.

Sikhism conferred religious rights on women. Some Hindu scriptures had allowed an inferior position to women and affirmed that they were unworthy of performing religious worship. The lot of a widow was deplorable. The Gurus exposed the folly of such notions. They rehabilitated women in Indian society. Religious gatherings and *Kirtan* were thrown open to women; they could participate fully in religious ceremonies and receive the baptism (*Amrit*) on equal terms with men. Guru Amar Das deputed some women for missionary work. Guru Hargobind called women ' the conscience of man'. In religious gatherings, men and women sang and preached, without any distinction.

Guru Amar Das condemned the practice of female infanticide and *Sati* . He advocated widow marriage. Guru Tegh Bahadur blessed the women of Amritsar and said that by their devotion they had made themselves " acceptable to God." Sikh history furnishes names of many women who inspired men to heroic deeds. The " forty immortals." were put to shame by their women folk on their betrayal of the Tenth Guru, and thus goaded to action they welcomed martyrdom and earned pardon of the Guru.

Mini Encyclopaedia of Sikhism

Part 2

Adi Granth: Its Ragas. The complete musicalization of thought in Adi Granth in a scientific and studied manner is its important distinguishing feature. The printed version which in its current form comes to 1430 pages is divided into 33 sections. Whilst the first section comprises the soulful and inspiring song of Guru Nanak called Japji and also a few selected PAUDIS, the final section is a collection of assorted verses including the Slokas and Swayyas of BHATTIS. The remaining 31 sections are named after the well-known classical Ragas and are supposed to be sung in those Ragas. These are:

6. Devgandhari	1. Sri Rag	2. Majh	3. Gauri	4. Asa	5. Gujri
12. Todi	7. Bhiagra	8. Wadhans	9. Sorath	10. Dhanasari	11. Jaitsari
18. Ramkali	13. Bairari	14. Tilang	15. Suhi	16. Bilawal	17. Gaund
24. Bhairi	19. Nat	20. Maligaura	21. Maru	22. Tukhari	23. Kedara
30. Prabhati	25. Basant	26. Sarang	27. Malar	28. Kanra	29. Kalia
	31. Jaijwanti				

Ajit Singh, Sahibzada. Sahibzada Ajit Singh was the eldest son of Guru Gobind Singh and Mata Sundri. He was born in 1743 B.S. and died fighting in the battle of CHAMKAUR in 1761 B.S.

Akal Bunga. 1. Another name for AKAL TAKHT at AMRITSAR. 2. The place at ANANDPUR where the severed head of Guru Tegh Bahadur was cremated when it was brought from Delhi by one of his devotees Jaita after his martyrdom. From Akal Bunga, Guru Gobind Singh had consoled his mother, grandmother and thousands of devotees who had gathered there.

Akal Takht. Akal Takht (Eternal Throne) is the oldest of the five TAKHTS. It is situated in the GOLDEN TEMPLE complex. Its foundation stone was laid by GURU HARGOBIND. It used to be a mound where he played as a child and it was here that he was ceremonially installed as the Guru in A.D.1606. The Guru used to address all important gatherings - religious, social and political - from the Akal Takht.

The building of Akal Takht opposite to the Golden Temple stands for spiritual guidance and the Akal Takht for dispensing justice and temporal activity. The two are complementary to each other. During the day Guru Granth Sahib is kept in the Golden Temple and the same is kept for the night in a room called Kotha Sahib in Akal Takht.

The new entrants to Sikh faith were baptised or initiated here, a practice still in vogue. Traditionally all Sikh warriors sought blessings here before going to battle. During the 18th century A.D. when Sikhs had to take shelter in the forests, they used to have their special gatherings at Akal Takht which became a sort of rallying point. On the occasions of BAISAKHI and DIWALI, the Sikhs used to have their general gatherings at Akal Takht and the SARBAT KHALSA used to discuss their plans before these were adopted as GURMATAS. It was from here that Guru Hargobind and later the high priests issued HUKAMNAMAS which are binding on all Sikhs.

The status of Akal Takht can be gauged from the fact that its Jathedar (Head) Akali PHULA SINGH, awarded punishment twice to Maharaja RANJIT SINGH, once for marrying a Muslim woman who refused to embrace Sikhism and then for presenting a used *Chandni* to Akal Takht. It has undoubtedly been a very important factor in integrating Sikh religion with politics.

Who wants to be a Guru's learned Sikh?

(A general knowledge quiz on Sikhism-for the young & old - Part 3)

1. Who was the first Sikh martyr Guru ?

Ans. ....

2. Name the Guru who planned the laying of foundation stone of Golden Temple ?

Ans. ....

3. Who laid the foundation stone of the Golden Temple ?

Ans. ....

4. Which Guru compiled and edited the Adi Granth ?

Ans. ....

5. Who scribed the Adi Granth & on whose dictation ?

Ans. ....

6. In which year was the Adi Granth completed ?   Ans.....

7. Where was the Adi Granth first installed ?

Ans. ....

8. Who was appointed the first Granthi ?   Ans.....

9. Who transcribed the second edition of Granth Sahib ?

Ans. ....

10. Who prepared the third and last edition of Granth Sahib & under whose supervision ?

Ans. ....

(For answers see the next edition of Gurmat Sandesh)

Answers to last month's quiz: (a) Guru Nanak Dev ji. Guru Angad Dev ji. Guru Amar Das ji. Guru Ram Das ji. Guru Arjan Dev ji. Guru Hargobind ji. Guru Sri Har Rai ji. Guru Sri Harkrishen ji. Guru Teg Bahadur ji. Guru Gobind Singh ji & Guru Granth Sahib ji. Panj Piaras: Daya Singh of Lahore. Dharam Singh of Dehli. Mukham Singh of Dwarka. Sahib Singh of Bidar. Himmat Singh of Jagannath Puri.

Five Takhts: 1. Akal Takht. 2. Sri Harmandir Sahib. 3. Sri Kesgarh Sahib. 4. Sri Hazur Sahib. 5. Sri Dam Dama Sahib.

This News Letter is compiled and edited by Pritam Singh Matharu for and on behalf of Sri Gurdwara Sahib, Ramgarhia Association, Masons Hill, Woolwich, S.E.18 6EJ